

DUBBELMAN

DUBBELMAN

*Een biografie van Marnix Gijsen
& Jan-Albert Goris*

1899-1984

BERT GOVAERTS

Houtekiet
Antwerpen/Amsterdam

Inhoud

- 9 **Verantwoording**
HOOFDSTUK 1
- 13 **Het huis, de stad en de oorlog**
1910-1918
HOOFDSTUK 2
- 33 **De kleine soldaat van de Jonge Gedachte**
1919-1921
HOOFDSTUK 3
- 53 **Leerjaren**
1921-1927
HOOFDSTUK 4
- 79 **De mars van de arrivist**
1927-1934
HOOFDSTUK 5
- 103 **De nieuwe Brusselaar**
1934-1940
HOOFDSTUK 6
- 139 **Aan het front in Manhattan**
1940-1945
HOOFDSTUK 7
- 185 **Een stem uit Amerika**
1946-1955
HOOFDSTUK 8
- 221 **Een parel van de diplomatie**
1955-1964
HOOFDSTUK 9
- 271 **Extra times in Canada**
1964-1968

	HOOFDSTUK 10
289	De kluizenaar van Elsene 1968-1976
	HOOFDSTUK 11
315	Het doek zakt 1976-1984
337	Balans
343	Bronnen
351	Noot bij de kwaliteit van de archiefbronnen
353	Dankbetuiging
355	Noten
381	Personenregister

Voor Dominique Vandewalle (1959-2020),
goede gezelschap, op een korte reis

*'There used to be a very fine man in New York,
what's his name, Gowrys?'*

Anoniem, geciteerd in K&C
19 maart 1969

Verantwoording

Naar hoeveel Vlaamse schrijvers zou er een Hollandse tulpenbol vernoemd zijn? Ik ken er maar één: Marnix Gijsen. Naar Ernest Claes, Felix Timmermans en Stijn Streuvels zijn er postuum dahliasoorten vernoemd. Maar Marnix Gijsen kreeg zijn tulpenbol bij het volle leven. In 1959 bracht de firma Piet Nijssen en Zonen N.V. (Santpoort, Noord-Holland) de diepgele *Triumph Tulp Marnix Gijsen* op de markt. Gijsen was zo bekend in Nederland dat zijn uitgever hem dat jaar op een kleine tournee kon sturen, met als tussenstops een paar literaire banketten. De Gijsen-fans konden, tegen betaling van tien gulden (drank niet inbegrepen), samen met hem aan tafel gaan. Er bleef geen stoel onbezet.

In Vlaanderen was Gijsen nooit écht populair. Daar was hij lange tijd een geval: eerst een overdreven vrome, daarna een afvallige katholiek, een omstreden flamingant, een vermaledijde arrivist en ten slotte een 'zwarte baron'. Zijn traject als ambtenaar, onder zijn burgerlijke naam Jan-Albert Goris, was indrukwekkend: van vroegtijdig schoolverlater tot (ere)ambassadeur. Gijsens ambtelijke carrière had even grijs kunnen zijn als die van een aantal van zijn tijdgenoten en collega-schrijvers (Jan van Nijlen, Fernand Toussaint van Boelaere of Raymond Herreman), maar de geschiedenis bood hem de kans om te schitteren en die greep hij. Toen het Duitse leger op 10 mei 1940 België en Nederland binnenviel, verbleef Goris in New York, als adjunct-commissaris-generaal van het Belgische paviljoen op de wereldtentoonstelling. Hij had kunnen terugkeren, maar deed dat niet. In de oorlogsjaren ontpopte hij zich tot een gedreven en welbespraakte propagandist voor de Belgische en de geallieerde zaak, die in drie talen publiceerde en radioprogramma's realiseerde. Nederlands was zijn moedertaal, in het Frans had hij gestudeerd en door zich onder te dompelen in het Engels verwierf hij in die derde taal een soepele en elegante stijl.

Na de oorlog bleef Goris in New York als directeur van het Belgian Government Information Center, een kleine overheidsorganisatie die culturele en economische documentatie verspreidde in de Verenigde Staten. In Vlaanderen leerden velen hem in die tijd kennen via de radio, als doctor Jan-Albert Goris. Van 1946 tot 1964 verzorgde hij een drukbeluisterde radorubriek op zaterdagavond: *De stem uit Amerika*. Zijn literaire carrière was in de jaren twintig begonnen met een lang, revolutionair gedicht: *Lof-Litanie van den H. Franciscus van Assisië*, gevolgd door de expressionistische dichtbundel *Het huis* (1925), doortrokken van zijn diepe christelijke vroomheid. Maar Gijsen had daarna nog maar een handvol gedichten gepubliceerd. In 1947 verraste hij vriend en vijand met een korte roman, *Het boek van Joachim van Babylon*, die ontzag wekte in Nederland en als een schandaal werd beschouwd door katholiek Vlaanderen. Het was het relaas van zijn geloofsafval en in tweede orde van zijn ongelukkige huwelijk. Na de publicatie van *Joachim* leek er een innerlijke dam gebroken en Gijsen begon in een duizelingwekkend tempo te schrijven. Tussen 1947 en 1984 publiceerde hij twintig romans, acht novellenbundels en daarnaast nog allerlei essays en columns. Hij veroverde daarmee, vooral in Nederland, een redelijk groot publiek, maar ook permanente en lange tijd welwillende aandacht van de literaire kritiek, die hem prees om zijn heldere stijl en zijn diepmenselijke thema's. In bijna al zijn verhalen worstelt een ik-verteller met het geloof, met de seksualiteit, met de bronnen van de moraal en met de plicht tot burgerlijkheid.

In 1974 ontving Gijsen de Prijs der Nederlandse Letteren, de hoogste bekroning die een schrijver in de Lage Landen kan krijgen. In 1978 werd hem nog gevraagd om het Boekenweekgeschenk te schrijven, wat hij met *Overkomst dringend gewenst* ook deed. Die verhalenbundel kreeg toen een oplage van 350.000 exemplaren.

In de laatste zes jaren van zijn leven kempte Gijsen met zware gezondheidsproblemen, maar ook met herhaalde aanvallen tegen zijn literaire status. Polemisten als Jeroen Brouwers, Willem-Frederik Hermans en Maarten 't Hart namen Gijsens stijl en romantetechnische vaardigheden op de korrel. Zij waren lang niet de eersten om dat te doen, maar ze hadden de tijdsgeest mee en Gijsens reputatie verschrompelde snel.

Marnix Gijsen overleed op 29 september 1984. In de Openbare Bibliotheek van zijn vaderstad Antwerpen staat er nog één roman van hem in het open rek: *Klaaglied om Agnes*. Alle andere titels zijn verbannen naar de achtergrondcollectie, vanwege gebrek aan belangstelling. Verdient een

zo snel vergeten schrijver een biografie? Natuurlijk wel. Geschiedenis bestaat niet alleen uit wat wij ons herinneren, maar vooral ook uit wat we vergeten zijn. En naast Marnix Gijsen moeten wij zeker ook Jan-Albert Goris gedenken. Op zijn status als schrijver valt veel af te dingen, maar op zijn werk als leidinggevend ambtenaar heel, heel weinig.

Over Marnix Gijsen en Jan-Albert Goris zouden twee aparte biografieën kunnen geschreven worden. Sommige tijdgenoten kenden hem alleen als schrijver, andere alleen als ambtenaar. De twee leefden niet onprettig samen onder één dak. Soms belette de ambtenarenbaan hem om te schrijven, maar ze vormde voor de verteller altijd een prima uitkijkpost op het gewoel van de mensensoort. Ik heb ervoor gekozen om de twee levenssferen in elkaar te laten overvloeien. Daardoor lopen er niet alleen mensen, maar geregeld ook personages door de vertelling.

Biografen zijn als vissers die een groot sleepnet uitgooien en met hun vangst een dik of een minder dik boek kunnen schrijven, afhankelijk van hun vaardigheid en hun honger. Ze moeten vooral beseffen dat netten hoofdzakelijk bestaan uit gaten.[†] Voor de grote gaten in het archief van Marnix Gijsen verwijs ik naar een notitie bij de archievenlijst achter in dit boek. De informatie uit de beschikbare bronnen heb ik vastgemaakt aan een klare chronologische lijn. Behalve feiten hangen er aan die verteldraad soms ook een paar inzichten en oordelen. Een literaire biografie in de strikte betekenis is dit niet. Gijsens gedichten en romans vormen maar een facet van zijn rusteloze arbeid, die ik in zijn geheel heb proberen te beschrijven. Secundaire literatuur heb ik heel spaarzaam benut.

Binnen citaten is zo weinig mogelijk geraakt aan de originele spelling, woord- of zinsbouw. Om het contrast met de lopende tekst niet te druk te maken, gebruik ik voor sommige aardrijkskundige namen een archaïsche spelwijze.

HOOFDSTUK 1

Het huis, de stad en de oorlog

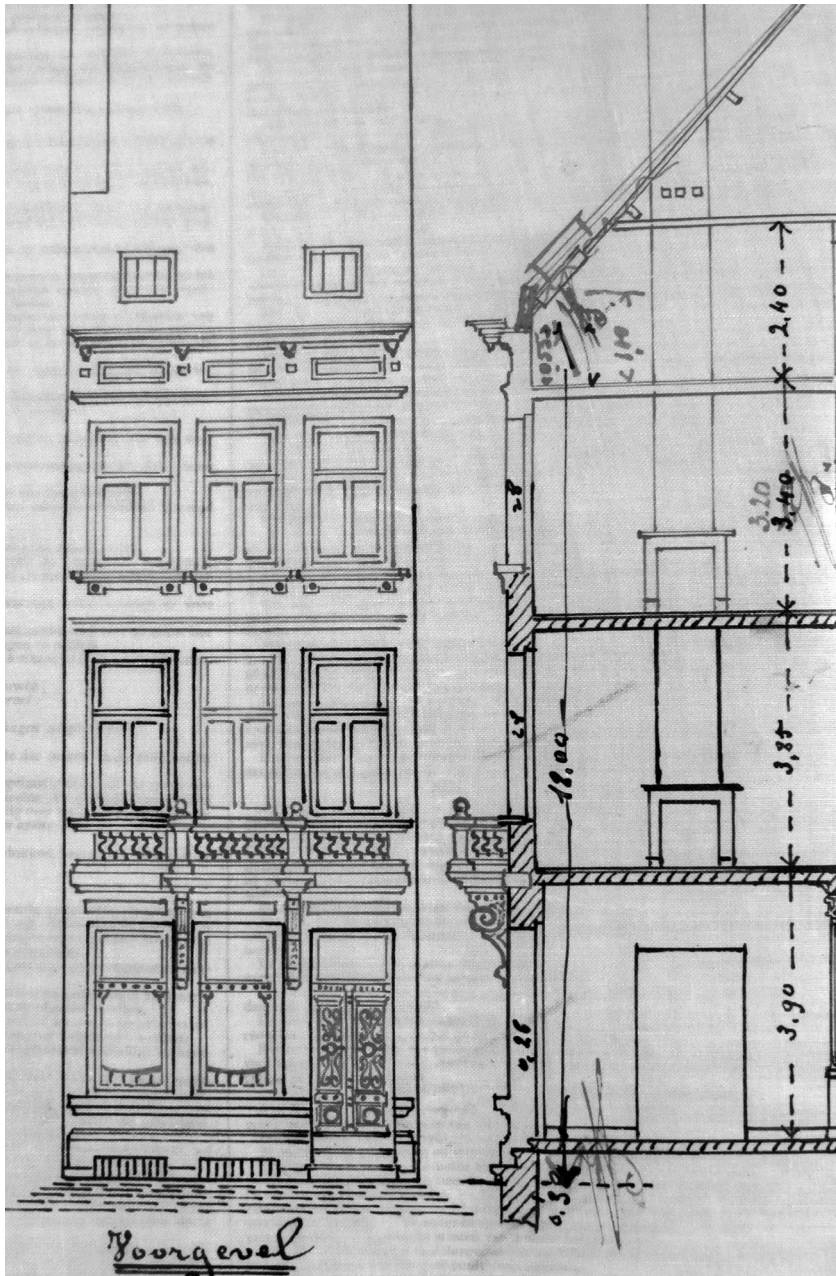
1910-1918

Het huis stond in een weerbarstige Antwerpse straat. Ze baant zich met horten en stoten een lange, bochtige weg door het noorden van de stad, tot het centrum. Dambruggestraat heet ze. Haar hoogste huisnummers lagen in 1910 vlak bij de dikke bundel rangeersporen van de Stuivenbergstation, het goederenstation aan het Asiadok en het Kempisch dok.² Maar voor de bewoners van de laagste nummers was het maar vijf minuten lopen tot de gloednieuwe Middenstation, de spoorwegkathedraal vol marmer, staal en neobarok die koning Leopold II in 1905 persoonlijk had ingewijd. Eigenlijk was de hele buurt, de IIde Wijk, nog nieuw en onaf. Ze was op het einde van de 19de eeuw uit de stad gestulpt nadat de oude Spaanse wallen waren gesloopt. Tussen de huizen gaapten hier en daar nog open percelen, die een doorkijk gaven op de masten van de schepen in de dokken.

Dichter bij de burgers dan bij de boeren

Met zijn nummer 84 lag het huis aan het betere uiteinde van de straat, dichter bij de burgers dan bij de boeren. Er woonde deftig volk in de belendende panden. Ambtenaren en kantoorbedienden. Aan de overzijde, op nummer 89, was er een doodskistenfabriekje. Een loodgieter, een glazenmaker en een kleermaker hadden een atelier vlakbij. Maar tot aan het eerste café was het ook niet ver lopen.

Op 5 december 1910 vroeg de eigenaar van nummer 84, Jan-Baptist Goris, een bouwvergunning aan. Hij wilde zijn huis het uitzicht en het

Aanvraag voor een bouwvergunning voor het ouderlijk huis, Dambruggestraat 84 in Antwerpen (1910) FELIXARCHIEF

comfort geven die bij de status van zijn gezin pasten. Hij liet een tweede verdieping bouwen en daarbovenop drie mansardekamers. De gevel werd bepleisterd, de ramen omlijst met sierprofielen en tegen de eerste verdieping verscheen er een balkon. Er kwam een nieuwe salon (die altijd afgesloten bleef), een eetkamer, een grote keuken, een veranda en een nieuw 'gemak'³. In de gang moesten de vloertegels plaatsmaken voor Italiaanse mozaïeksteentjes. Jan-Baptist Goris, 49 jaar oud, zat redelijk goed bij kas. In het adresboek van de stad Antwerpen stond hij vermeld als *chef de corporation*. Hij was een van de zeventig bazen van de Noord-Natie, een 'samenwerkende maatschappij' die in de haven van Antwerpen voor het lossen, wegen en opslaan van scheepsgoederen zorgde. De Noord-Natie was een groot bedrijf met 68 trekpaarden en 180 natiewagens. Zoals de meeste Natiebazen was Goris een nieuwe Antwerpenaar. Hij was afgezakt uit de Noorderkempen, uit het dorp Brasschaat, waar zijn broer hoofdonderwijzer was en zijn schoonbroer gemeentesecretaris. Zijn vrouw, Euphrasina Gijsen, was wel in de stad geboren, maar ook opgegroeid op het platteland in Schoten. Aan de stadsburgers Goris-Gijsen was een voorouderlijke stoet voorafgegaan van landelijke 'koster, bakkers, grondspeculanten, smeden, rademakers, schrijnwerkers, herbergiers en schoenmakers'.⁴ Het dorp bleef aan Jan-Baptist Goris trekken. Bijna elke zondag reisde hij naar Brasschaat om er te jagen, te wandelen in de bossen en naar de dwingende raad van zijn broer te luisteren.

Het gezin dat in nummer 84 woonde was ongewoon klein. Het bestond uit de Natiebaas, zijn vrouw en hun twee zonen René en Jan-Albert, die in het jaar van de grote verbouwing respectievelijk 15 en 11 jaar oud waren. Stadsjongens die door hun vader elke zondag herinnerd werden aan de glorie van het buitenleven. Door het huis waarde soms ook nog de schim van een derde kind, dat 13 jaar eerder overleden was: Alice, een dochttertje dat maar een maand geleefd had. Jan-Albert (Bert voor familie en vrienden) was kort na zijn geboorte geruime tijd uitbesteed aan een arbeidersgezin in Schoten, mogelijk omdat zijn moeder teleurgesteld was in zijn geslacht. Hij kon het dode zusje niet doen vergeten. Tussen de moeder en de jongste zoon zou de afstand altijd heel groot blijven. Maar de verbanning moet toch minder ongenadig geweest zijn dan de banneling later graag wilde doen geloven. Hij werd als baby van een maand of acht gefotografeerd in Studio Henry, 23 *Rue Van Artevelde, Anvers*. Vanuit een met kant versierde wieg kijkt hij monter naast de camera.

Goris als baby in een Antwerpse fotostudio LETTERENHUIS

De jongens van nummer 84 groeiden op als ‘toekomstige mandarijnen’. Ze hoefden geen hand uit te steken in het huishouden, maar werden wel aangespoord om ijverig te studeren. De Natiebaas koos voor zijn zonen de deftigste lagere school uit de buurt: het gloednieuwe Sint-Henricusinstituut, in de buurt van het Sint-Jansplein en geleid door de Broeders der Christelijke Scholen. De Broeders vroegen schoolgeld en de voertaal was er Frans. Maar de omgang met het Nederlands verliep er niet verkrampd. In de klassen werd niet alleen maar Frans gesproken. Van een van de broeders-leraars herinnerde René Goris zich jaren later in ieder geval nog het zware West-Vlaamse accent.⁵

De gebroeders Goris waren voorbeeldige scholientjes, maar hun ouders mikten hoog. In de bloeiende havenstad Antwerpen wenkten goedbetaalde banen in de wereld van de *grand commerce* en de *haute finance*, voor wie de juiste opleiding en relaties had. Daar konden de paters jezuiten beter voor zorgen dan de Broeders der Christelijke Scholen. En dan was het juiste adres Korte Nieuwstraat 33, waar de Sociëteit van Jezus het Institut Saint Ignace had uitgebouwd. Jan-Albert werd er op 28 juli 1912 in klas 5A ingeschreven. Saint Ignace was een Franstalige handelsschool op middelbaar niveau, maar met een bovenbouw, de Ecole Supérieure de Commerce et de Finance, die universitaire pretenties had en door de staat erkende diploma’s mocht uitreiken. Hoewel de directeur, pater François de Cleyn, graag onderstreepte dat de jongens in zijn school ook een algemene opleiding kregen, laat een (tweetalige) prospectus uit 1914 er weinig twijfel over bestaan dat de scholieren voor het bedrijfsleven werden klaargestoomd: ‘De handel vergt hedendaags eene knappe theoretische en praktische voorbereiding: de talen, het boekhouden, het handelsrekenen en de handelaardrijkskunde hooren tot de strenge vereischten op dat gebied. Er wordt dan ook vanaf de lagere klassen reeds op het onderwijs van die vakken dringend aangewezen.’⁶ De burgerleraars hadden vaak banden met de zakenwereld en konden praktische ervaring toevoegen aan de schoolse theorie. En dan was er nog iets: ‘Van het onderwijs in den Godsdienst wordt niemand ontheven.’⁷ Behalve aandacht in de godsdienstles werd van de scholieren verwacht (en soms geëist) dat zij deelnamen aan talrijke mis- en biechtvieringen, ook in vakantieperiodes. Elke scholier moest elke maand minstens één *billet de confession* (biechtattest) voorleggen. Sommige zondagen werden volledig aan de Heer gewijd, met een vroegmis om 6 uur 30, een hoogmis om 9 uur 30 en een lof om 15 uur 30. En telkens noteerde pater prefect het

aantal aanwezige schooljongens. Eén keer per jaar trok de hele school met de tram op bedevaart naar de Lourdesgrot in Edegem.

In 1914 eindigde het schooljaar op 28 juli, met een plechtige ‘proclamation/prijsuitdeeling’. Het jaar werd afgesloten zoals altijd: met strenge redevoeringen en dreunende naamafroepingen. Voor René Goris was het de laatste proclamatie. Hij studeerde dat jaar af als licentiaat in de handelwetenschappen. ‘*Avec grande distinction*’ klonk het in de feestzaal. Bert had nog vier jaar voor de boeg.

Muziek hoorde ook bij de laatste schooldag. Een klein orkest speelde Mozart en wat galante operette-deuntjes. Het schoolkoor bracht twee liederen in het Frans en één in het Nederlands. De plechtigheid werd afgesloten met *Vers l’avenir*, de ‘nationale jubelzang’ voor de 75ste verjaardag van het land, die ook de nationale hymne van Belgisch-Congo was geworden.

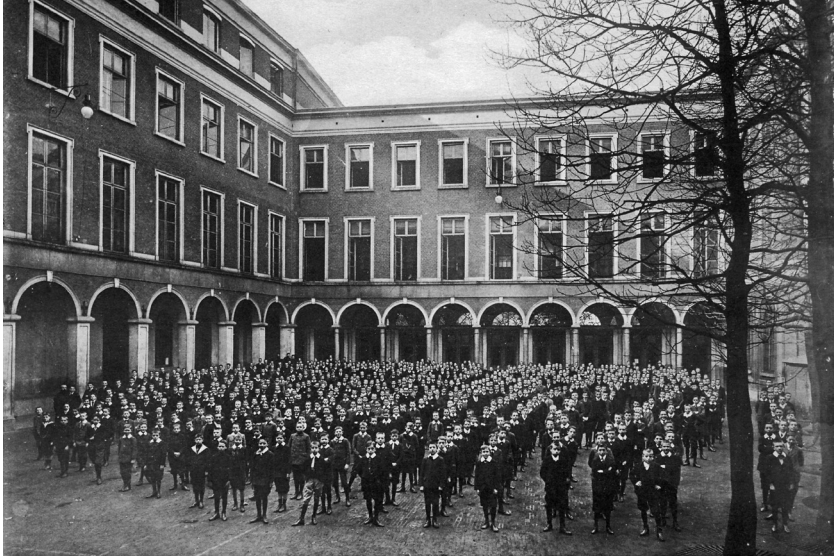
*Le siècle marche et pose ses jalons
Nous marquant une étape nouvelle*⁸

zongen scholieren, leraars en ouders uit volle borst, zonder te beseffen hoe waar dat wel was.

Bezette stad

Op de zelfde 28ste juli 1914 verklaarde Oostenrijk-Hongarije de oorlog aan Servië na de moord op de Oostenrijkse troonopvolger Franz-Ferdinand, een maand eerder. Het raderwerk van de militaire allianties kreunde zichzelf op gang. Rusland schaarde zich achter de Serviërs, Duitsland achter Oostenrijk-Hongarije, Frankrijk achter Rusland enzovoort. Ook het nietige, ‘eeuwig’ neutrale België, moest zich opmaken voor de strijd.

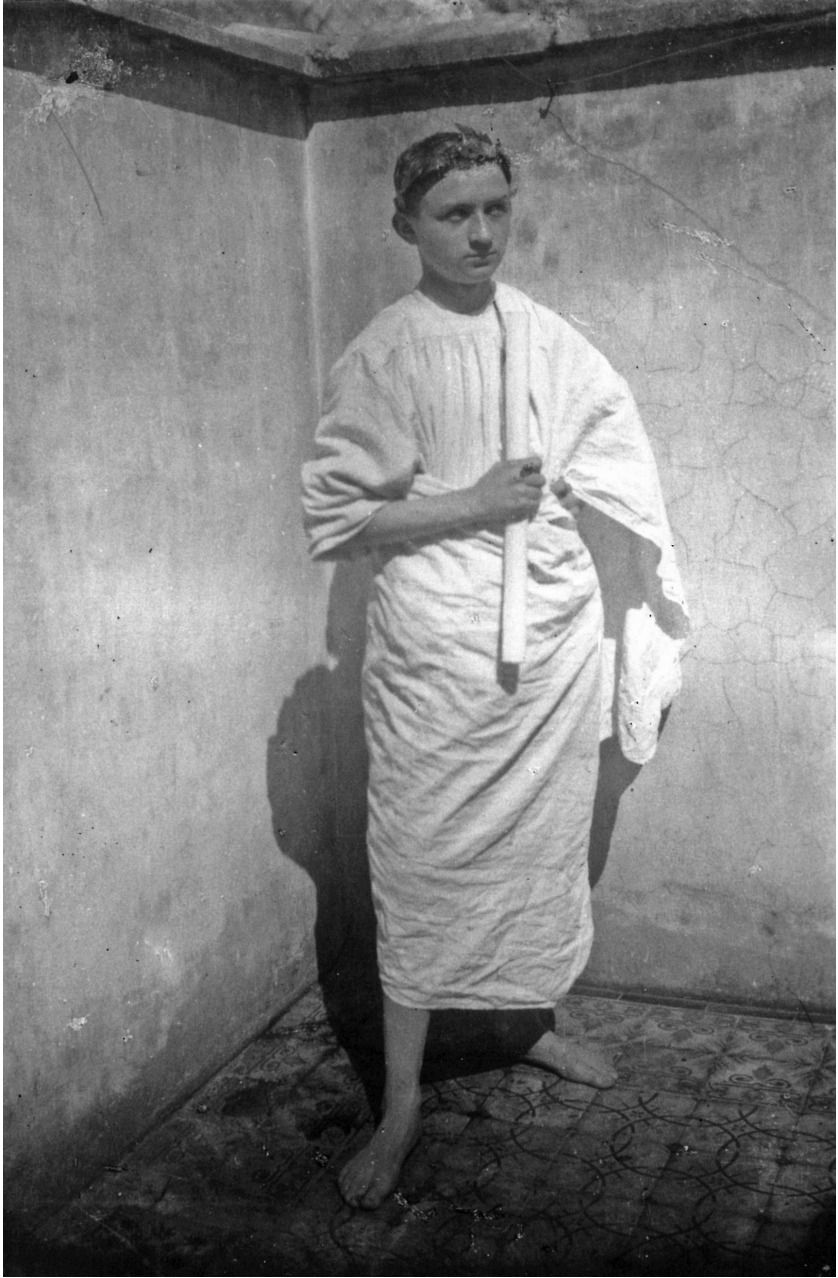
In de ochtend van 4 augustus trokken Duitse troepen, op weg naar Parijs, over de Belgische grens bij Gemmenich. Het duurde even eer de oorlog Antwerpen bereikte. De Duitsers hadden in het begin geen belangstelling voor de stad. Maar dat veranderde snel. Antwerpen was immers lang voor de oorlog al uitgekozen als het ‘Nationale Toevluchtsoord’. In de strategische plannen van de Belgen heette de stad: *Position Fortifiée d’Anvers*. In een groot gebied in en om de stad, beschermd door een fortengordel, konden het leger, de diensten van Kamer en Senaat en de regering zich terugtrekken tot de garanten van de Belgische neutrali-

Leerlingen van het Institut Saint Ignace op de speelplaats, Korte Nieuwstraat Antwerpen (1910) ERFGOEDBIBLIOTHEEK

teit de Duitse invaller weer hadden verjaagd. Vanaf 17 augustus verbleef koning Albert met zijn familie in het Koninklijk Paleis op de Meir. De diensten van de Kamer vestigden zich in de Vlaamse Opera, het ministerie van Buitenlandse Zaken in het atheneum. Maar ook tienduizenden gewone burgers stroomden de ‘oninneembare’ stad binnen. Voor de 15-jarige Bert Goris werd het de boeiendste grote vakantie die hij ooit had beleefd. De voorzitter van de Kamer, Frans Schollaert, probeerde de opvang van de vluchtelingen te organiseren vanuit de opera. Boy Scouts en schooljongens mochten daarbij helpen als koeriers. Bert Goris kreeg een pasje waarmee hij onbeperkt gratis mocht tramrijden. Hij leerde hoeken en kanten van zijn stad kennen die hij nooit eerder gezien had, tot ver van het centrum, waar het doffe gedreun van kanonnen te horen was.

Na een paar weken werd het écht oorlog in de stad. In de maanloze nacht van 24 augustus verscheen er ineens een Duitse zeppelin boven het centrum, met gedoofde lichten en stilgelegde motor. De bemanning liet acht zware bommen vallen. Balans: twaalf doden en honderden vernielde huizen.

Jan-Albert Goris, verkleed als Civis Romanus, een vrije Romeinse burger
ARCHIEF VAN DE FAMILIE GORIS

Dat was nog maar een voorspel. Kleine Belgische aanvallen begonnen de Duitsers te irriteren en ze besloten de vesting Antwerpen uit te schakelen. De fortengordel bleek niet sterk genoeg. Op 7 en 8 oktober volgde een langdurig bombardement, vooral op de voorstad. Koning, leger en regering vluchtten over de Schelde de stad uit. Antwerpen gaf zich over. Honderdduizenden burgers sloegen mee op de vlucht, naar Nederland of Engeland. Ook de familie Goris deed dat. Ze verbleven korte tijd in Bergen op Zoom, maar keerden, zoals de meeste vluchtelingen, al na een paar weken weer terug.

Op 20 november 1914 stond de Duitse *Zivilverwaltung* (burgerlijk bestuur) de heropening van de Antwerpse jezuïetenscholen toe. Voor de middelbare afdeling van Saint Ignace was er geen groot probleem om de draad weer op te nemen. Voor de *Ecole Supérieure* wel. Er waren haast geen studenten meer. Ze zaten bijna allemaal in het leger, als dienstplichtigen of als vrijwilligers. Alleen voor het eerste jaar werden er weer cursussen gegeven. De afwezigen werden niet vergeten. Directeur De Cleyn liet geregeld voor hen bidden. Berichten over de gesneuvelden werden aan de hele schoolgemeenschap doorgegeven.

Het dagelijkse leven van Bert Goris lijkt nauwelijks te zijn verstoord door de buitengewone gebeurtenissen in de eerste oorlogsmaanden. Hij studeerde vlijtig en voorbeeldig en reeg de eerste plaatsen aan elkaar: voor geschiedenis, Duits, *style flamand*, godsdienst... Een paar schoolrapporten prijzen zijn '*conduite et exactitude*' nog in 1914 en 1915. Maar dan begon het fout te lopen. De ontwakende persoonlijke interesses van de jonge Goris schuurden aan tegen de mercantiele leerdoelen van Saint Ignace. Hij raakte gefascineerd door Athene, Rome en andere antieke culturen. Er bestaat een foto waarop hij, gehuld in een beddenlaken, poseert als *Civis Romanus*, als vrije Romeinse burger. Maar Grieks noch Latijn, laat staan Babylonisch of Sanskriet stonden op het leerprogramma in Saint Ignace. Hij probeerde die talen op eigen houtje te leren. Literatuur prijkte niet hoog op de agenda van de toekomstige handellianten en ook niet op die van hun leraars. Bert Goris werkte dan maar zijn eigen, gulzige leesprogramma af, hoewel het schoolreglement het bezoek aan openbare bibliotheken verbood. En hij begon zelf ook gedichten te schrijven. Verzen vol bloesemtakken in lentewinden en smachtende vragen over het Gewicht der Liefde.

Op de gevel van Saint Ignace in de Korte Nieuwstraat stond in grote letters en alleen in het Nederlands: 'Handelsschool'. Maar binnen was de